

סוכות וארץ ישראל

ויקרא פרק כג:

- לג. וידבר ה' אל-משה לאמר:
 לה. דבר אל-בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות
 שבעת ימים לה':
 לה. ביום הראשון מקרא-קדש כל-מלאכת עבודה לא תעשו:
 לו. שבעת ימים תקריבו אשה לה' ביום השמיני מקרא-קדש יהיה לכם והקרבתם
 אשה לה' עצרת הוא כל-מלאכת עבודה לא תעשו:
 לז. אלה מועדי ה' אשר-תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה לה' עלה
 ומנחה זבח ונסכים דבר-יום ביום:
 לח. מלבד שבתת ה' ומלבד מתנותיכם ומלבד כל-נדריכם ומלבד כל-נדבתיכם
 אשר תתנו לה':
 לט. אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את-תבואת הארץ תחגו את-
 חג-ה'
 שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון:
 מ. ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ-עבת וערבי-
 נחל ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים:
 מא. וחתם אתו חג לה' שבעת ימים בשנה חקת עולם לדדתיכם בחדש השביעי
 תחגו אתו:
 מב. בספת תשבו שבעת ימים כל-הארץ בישראל ישבו בספת:
 מג. למען ידעו דדתיכם כי בספות הושבתי את-בני ישראל בהוציא אותם מארץ
 מצרים אני ה' אלקיכם:
 מד. וידבר משה את-מעדי ה' אל-בני ישראל:

סוכות במדבר וסוכות בארץ ישראל

המעין בפרשת חג הסוכות שבפרשת אמור, שם לב לדבר תמוה: פרשת החג מחולקת לשניים. החלק הראשון עד פסוק ל"ח, עוסק בחג הסוכות, כחלק מהסקירה הכללית של החגים, ובסופו מופיע סיכום של כל פרשת המועדות,

1. פורסם לראשונה בחוברת זיכרון: "לעולם יהא אדם" לזכר ר' יצחק הרשקופ, הוצאת המשפחה, טבת תש"ס, ובשנייה, עם שינויים גדולים ורבים, בחוברת "אל באר המים" הוצאת ה"מכללה ירושלים", שנת תשס"ח.

ואילו החלק השני חוזר שוב לחג הסוכות ופותח במילה "אך", כאילו להשלים כמה פרטים שנשמטו בחלק הראשון.²

ר' דוד צבי הופמן³ הציע הסבר לתופעה משונה זו. הוא מסביר שהחלק הראשון עוסק בחג הסוכות שבתקופת המדבר, ואילו החלק השני עוסק בפרטים שנוספו לחג הסוכות בארץ ישראל.⁴ חג הסוכות במדבר כלל איסור עבודה ואת קרבנות החג, אך לא את מצוות ארבעת המינים ואת מצוות סוכה. אלו נתחדשו רק בא"י, באסוף ישראל מתבואת הארץ. לכן החלק השני פותח במילה "אך", כדי לומר לנו שיש פן נוסף לחג הסוכות, מלבד הפן של המדבר. הסבר זה תואם את שיטתו השנייה של המב"ט בספרו "בית אלקים",⁵ ולפיה מצוות ארבעה המינים וסוכה לא נהגו במדבר.⁶ כן משמע גם מדברי הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשניות,⁷ הסובר שרק מימי יהושע החלו בנטילת ארבעה המינים. בהתאם לכך מובן גם מדוע בחלק הראשון כתוב בחמשה עשר יום לחדש השביעי "הזה", ואילו בחלק השני המילה "הזה" נעדרת, שכן החלק הראשון עוסק בחג הסוכות שנחוג בזמן שמשו מסר את הדברים לבני ישראל, ואילו החלק השני עוסק בסוכות שלאחר זמן, אחרי כניסת ישראל לארץ.⁸

נסה להוכיח במאמר זה שקיימת זיקה עמוקה וברורה מאוד בין חג הסוכות לכיבוש הארץ וירושתה.

2. ראה שאלותיו של אברבנאל לספר ויקרא פרק כ"ג פסוק ל"ג.
3. ד"צ הופמן, ספר ויקרא, תרגום ד' הר שפר וא' ליברמן, ירושלים תשכ"ד, עמ' קצה-קצח.
4. יש תשובות נוספות לשאלה זו, למשל תשובת הרשב"ם (כ"ג,לט) שהחלק השני שמתחיל במילה "אך", בא להבדיל את חג הסוכות משאר מועדי חודש תשרי, כי הם באו לזיכרון ולכפרה, ואילו סוכות בא לשמחה ולהודאה על שמילא בתייהם כל טוב בימי אסיפה. הספורנו שם כתב: "אחר שהזכיר את הדברים הכלליים שכל המועדים מסכימים בהם, וזה מה שכולם מקראי קודש וטעונים קרבן מוסף... אמר 'אך בחמשה עשר יום' וגו', והודיע שחג הסוכות נבדל משאר המועדים. ראשונה, שהשמיני שלו מקרא קדש כאמרו: 'וביום השמיני שבתו', לא כן בימי השבוע ובימי חג המצות, וכן בחדשים ובשנים, שבהם קדש השביעי לא השמיני. שנית, במה שזה החג טעון שינוי דירה... שלישית, שטעון נענוע ארבע מינים...".
5. שער היסודות, פרק ל"ז, ירושלים, תשנב.
6. המב"ט, שדבריו הובאו לעיל, כותב שם שאם היו עושים סוכה תחת סוכת ענני הכבוד שבמדבר היתה זו בבחינת סוכה תחת סוכה. מסתבר מאד שגם לדעה הנוקטת ש"בסוכות הושבת", הכוונה לסוכות ממש, לא יצאו בחג הסוכות מהסוכות המצויות לסוכות של חג, כי מאי אולמיה האי מהאי?
7. "משנה עם פירוש רבינו משה בן מימון", מהדורת הרב י' קאפח, א, ירושלים תשכ"ג, עמ' י.
8. עיין מה שכתוב ב"תורה תמימה" שם הערה קנא, וכן ב"משך חכמה" כאן, ודומני שדברינו קרובים יותר לפשוטו של מקרא.

סוכות לזכר כיבוש הארץ

רבי אליעזר מגרמיזא כתב בספרו "הרוקח"⁹ (הלכות סוכות ע"מ קיז) כי הסוכות שאנו עושים היום הן זכר לסוכות המלחמה שעשו ישראל לקראת מלחמת סיחון ועוג וכיבוש הארץ, והן למעשה זיכרון לכיבוש הארץ:

ויש מפרשים, כשצרו על ארץ האמורי של סיחון ועוג על כרכים שבארץ כנען, אז ישבו ישראל בסוכות, כמו שכתוב (שמו"ב יא, יא): "הארון וישראל יושבים בסוכות", כי בשדה היה מסכך עליהן עד שכבשו רבת בני עמון, כך עד שכבשו ארץ כנען. זהו: "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל", כשצרו על האומות. וכל זמן שלא כבשו וחילקו, קורא יציאת מצרים, כמו שכתוב (דברים ד, מו): "אשר הכה משה ובני ישראל בצאתם מארץ מצרים". וזהו "למען ידעו דורותיכם", שלא יחשבו, שמאבותינו אברהם יצחק ויעקב אנחנו יושבים בארץ, אלא ידעו שיצאו ממצרים וצרו על הערים ונתנם ביד ישראל, למען ידעו דורותינו שהקב"ה הוציאם ממצרים וכשצרו על הערים של המלכים ישבו בסוכות עד שכבשום.

מובן, שלפי הסבר בעל הרוקח לא נהגה מצוות סוכה, וכנראה שגם לא מצוות ארבעת המינים, בכל תקופת המדבר, כמו שכתבנו לעיל בשם הרמב"ם והמב"ט.

גם ה"חתם סופר"¹⁰ סבור שמצוות סוכה היא זכר לכיבוש הארץ, וטעם זה נכון לפי דעתו בין לדעה שהסוכה היא זכר לענני כבוד ובין לדעה שהיא זכר לסוכות ממש:

כי העיקר שהוא זכר לביאת הארץ, שתחילתו מלחמת סיחון שיצאו ממחנה וישבו בסוכות למלחמה. אך אילולי שיסבו בענני כבוד כל מ' שנה, רק היו יושבים בסוכות כשאר הולכי מדבריות, לא היה היכר ושום שינוי במה שעשו סוכות למלחמת סיחון. אך יען שיצאו מסוכת ענני כבוד שבמחנה, ועשו להם סוכות למלחמה, על כן היה היכר. וסוכות שאנו עושים, דומים לסוכות של מלחמת סיחון בביאת הארץ, ונזכר על ידיהם גם סוכות ענני כבוד.

בעל "שם משמואל"¹¹ הגדיל לעשות בהוכיחו שאילו לא חטאו ישראל בעגל, היו נכנסים לארץ בשנה הראשונה לצאתם מארץ מצרים בט"ו בתשרי, בחג הסוכות, ובו ביום היה נבנה בית המקדש, אלא שמחמת החטא נשתהה הבניין ארבע מאות ושמונים שנה. על כן השתדל שלמה לסיים ולחנוך את בנין בית המקדש בחג בסוכות, כפי שהייתה הכוונה הראשונית. מותר להניח שכיבוש הארץ דווקא

9. הוצאת אוצר הפוסקים, ירושלים, תשכ"ז.

10. "תורת משה", הוצאת מכון חתם סופר, ירושלים תשל"ב, פרשת אמור ע"מ נז.

11. "שם משמואל" מאת מו"ה שמואל בן מו"ה אברהם מסאכטשאב על סדר פרשיות התורה ומועדי קדש, ר"ה יוהכ"פ וסוכות, ירושלים ה'תשל"ד, ע"מ קנ.

בחג הסוכות אינו מקרי, והוא נובע מקיומה של זיקה עמוקה בין כיבוש הארץ לבין חג הסוכות.

חג הסוכות כנגד מתנת הארץ

אברבנאל בפרושו לספר דברים פרק טז (עמ' קמח טור ב) דן בשאלה מדוע היו הרגלים שלושה, לא פחות ולא יותר, ומדוע נקבעו לכל רגל מספר ימים כפי שנקבעו, והרי תשובתו המעניינת:

ואומר בסבת זה, שישראל קיבלו מהשם יתברך ג' חסדים גדולים. והם יציאת מצרים ומתן תורה וירושת הארץ. ולכן צוה שיעלו לביתו שלוש פעמים בשנה, בחג המצות להודות לה' על שהוציאם ממצרים, ובחג השבועות להודות לפניו על שנתן להם את התורה, ובחג הסוכות להודות לפניו על הארץ ועל תבואותיה.¹² ויהיו ימי חג הפסח ז' ימים, לא להיותו היקף בינוני כמו שזכר המורה פרק מ"ג חלק שלישי, כי אם, לפי שמעת יציאת מצרים עד שנכנסו לים היו ז' ימים, ואכלו מן המצות אשר הוציאו ממצרים כל אותם שבעת ימים, ואז נטבעו המצרים והיתה התשועה שלמה. וכנגד אותם היו ימים חג הפסח גם כן שבעה.¹³ אמנם חג השבועות היה יום אחד, כיום מתן תורה שהיה יום אחד ומיוחד, וכמוהו לא יהיה. וחג הסוכות היה גם הוא שבעה ימים מפני שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל. הרי שלדעת אברבנאל חג הסוכות הוא חג ההודאה על הארץ ועל תבואותיה, כנגד שבעת המינים.¹⁴ מכאן שלא רק מצוות הסוכה וארבעת המינים קשורים במישרין לארץ ישראל, אלא החג כולו.

12. אברבנאל לא יכול היה לומר שחג הסוכות הוא כנגד החסדים שעשה עמנו הקב"ה בארבעים שנות המדבר, שהרי החג נקבע עוד לפני שנגזר עלינו להיות ארבעים שנה במדבר. (הערת ידידי ד"ר יואל אליצור: מבחינת ההגיון מסתבר שהחג האסיף שבו בונים סוכה מפסולת גורן ויקב ופרי עץ הדר, כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל, מביע תודה על הארץ ותבואותיה ולא על מן או על שליו).

13. ה"חתם סופר" (מובא ב"סדור חתם סופר" בתפילת סוכות) טוען שגם שבעת ימי הסוכות הם כנגד אותם ימים, כי בכוח נכבשה הארץ כבר בקריעת ים סוף, ככתוב שם: "נחית בחסדך עם זו גאלת, נהלת בעזך אל נוה קדשך... תפל עליהם אימתה ופחד, בגדול זרועך ידמו כאבן", ולולי חטא המרגלים כבר נכבשה לגמרי. נמצא שבשעת היציאה (ממצרים), כבר נגמר הנס של "בסוכות הושבת" למעלה. ועל כן עושים שבעה ימים שנדע שכבר בשבעת ימי יציאת מצרים נגמר נס "בסוכות הושבת".

14. מכאן אולי תשובה לאלו שטוענים נגד קביעת יום הלל והודייה על כיבוש ארצנו וכינון מדינתנו בדורנו, שהרי לא קבעו יום הלל והודייה על כיבוש הארץ בימי יהושע. ברם לפי דברי אברבנאל הללו, אכן נקבע חג הסוכות כחג הלל והודייה על כיבוש הארץ.

שבעת ימי החג כנגד שבעת ימי כיבוש יריחו

נראה לומר עוד ששבעת ימי החג הם כנגד כיבוש יריחו שנמשך שבעה ימים, כשם שהקפות המזבח בכל ימי החג היו כנגד הקפות יריחו:

אותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים. אמר רבי אחא, זכר ליריחו

תלמוד ירושלמי, מסכת סוכה פרק ד דף נד טור ג

ב"ילקוט שמעוני" (תהילים רמז תשג) יש תוספת דברים מעניינת:

"ואסובבה את מזבחך ה'", כדתנינן בכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת, וכיצד הוא סדר ההקפה, כל ישראל גדולים וקטנים נוטלים את לולביהם בידיהם הימנית ואתרוגיהם בידיהם השמאלית ומקיפין אחת, ואותו היום היו מקיפין שבע פעמים. אמר ר' חייא, זכר ליריחו. הא תינח בזמן שיש מזבח, בזמן הזה חזן הכנסת עומד כמלאך האלהים וס"ת בזרועו, והעם מקיפין אותו דוגמת מזבח.

רבי צדוק הכהן בספרו "פרי צדיק"¹⁵ הסביר את העניין בטוב טעם:

והוא ענין אחד כעין הקפות של יריחו, שבכל יום היו מקיפים כל ישראל פעם אחת, וביום השביעי בשבת הקיפו שבע פעמים, עד שנפלה החומה. ובה הכניעו את כללות שבעה אומות שבארץ ישראל, שהיו זה לעומת זה, נגד ז' מדות שבקדושה כידוע, מפני שהיתה מנעולה של ארץ ישראל.

וכן ביום השביעי של חג מקריבין שבעה פרים נגד הז' אומות, שהמה בחינת כללות השבעים. ויהושע החרים את כל שללה, והשביע ארור אשר יבנה את יריחו, מה שלא עשה בכל העירות של א"י, כי ראה ברוח קדשו שאין באופן לבנות את בית המקדש אם לא יכניעו מקודם את יריחו.

כיבוש יריחו היה אות וסימן לכיבוש הארץ כולה, כפי שרמז על כך רבי צדוק הכהן, וכפי שהדברים מופיעים בדברי בחז"ל:

כשבאו להלחם ביריחו, נתכנסו ביריחו שבעה אומות, שנאמר ותעברו [את] הירדן ותבואו אל יריחו וילחמו בכס בעלי יריחו האמרי והפרזי [והכנעני והחתי והגרשני] החוי והיבסי (יהושע כד יא), וכי שבע אומות היו בעלי יריחו, שהוא אומר בעלי יריחו האמורי וגו', אמר ר' שמואל בר נחמני יריחו היתה נגרה של ארץ ישראל, אמרו אם יריחו נכבשת כל הארץ נכבשת, לפיכך נתכנסו לתוכה שבע אומות.

"תנחומא" במדבר בהעלותך יח, ובמקבילות¹⁶

15. "פרי צדיק" על ספר דברים, ירושלים תשל"ב, עמ' קכט.

16. אולי זו גם כוונת ה"ספרי" דברים נב: "לכו ראו את הארץ ואת יריחו, והרי יריחו היתה בכלל ולמה יצאה? אלא מגיד שהיתה קשה להיכבש כנגד כולם".

אמור מעתה, שבעת ימי החג הם כנגד כיבוש הארץ,¹⁷ ואם כך, יש מקום גם לדמות את הסוכה והלולב לכלי מלחמה שיש בהם את הסגולה של כיבוש הארץ והטלת פחד ואימה על האויבים, כפי שכתב הרמח"ל:

ואור ה' ברוך הוא מאיר על ראשם של ישראל ומעטירם (על ידי הסוכה), באופן שתהיה אימתם נופלת על כל אויביהם, על ידי נטילת הלולב ומיניו, והוא מה שאמר הכתוב: "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך"... ועל ידי פרטיות מצוות הלולב בנענועיו והקפותיו משתלם עניין זה להתחזק שליטת השם ברוך הוא על ראשם של ישראל ולהפיל אויביהם לפנייהם ולהכניעם תחתם, עד שהם בעצמם יבחרו להיות להם לעבדים.

"דרך היי", ירושלים תשמ"א, חלק ד פרק ח

ישיבה בארץ וישיבה בסוכה

דמיון נוסף בין סוכה לארץ ישראל קיים באופן מצוות הישיבה בהן, כפי שרגילים לומר בשם הגר"א.¹⁸ כל האזרח בישראל מקיים מצוות ישיבה בארץ ומצוות ישיבה בסוכה, בין ישן ובין ער, באכילה ובשתייה, בעמידה ובשיבה, בטויל ובמנוחה, ביום ובלילה, בכל שעה, בכל רגע ובכל הגוף, וכשם שאסור לעזוב את הארץ, אלא רק עזיבת ארעי - כך אסור לנטוש את הסוכה. רבי נחמן מברסלב אף דימה את קדושת ארץ ישראל לקדושת הסוכה:

קדושת ארץ ישראל היא בחינת סוכה, סוכת שלום. בחינת "ויהי בשלם סכו". על כן נאמר ביעקב אבינו, קודם שבא לארץ ישראל, לשכם: "ועקב נסע סכתה",¹⁹ ואחר כך: "ויבא יעקב שלם". וכן בצאת ישראל ממצרים לבוא לארץ ישראל, היתה הנסיעה הראשונה לסוכות ("זמרת הארץ" עמ' כח).

מדוע חגגו את חג הסוכות במדבר?

לאור הדברים שכתבנו עד עתה, שחג הסוכות כולו²⁰ הוא זכר לכיבוש הארץ וימים של הודאה לה' על מתנת הארץ, לא היה מקום לכאורה לחוג את חג הסוכות בתקופת המדבר.

17. ואפשר עוד לומר ששבעת ימי החג הם כנגד שבע שנות כיבוש ושבע שנות חלוקה.
 18. ראה "קול התור" א.ז. ושם כתב שכשם שמצוות סוכה היא תעשה ולא מן העשוי אף ציון כך, שצריך לעשותה ולבנותה. וכאמור במדרש על הפסוק: "ויבא לציון גואל", כל זמן שציון אינה בנויה עדיין הגואל לא בא. וכדברי חז"ל (מגילה יז) – מכיון שירושלים נבנית בן דוד בא. ובמדרש: אין בין דוד בא עד שתהא ירושלים נבנית.
 19. נסיעתו של יעקב סכתה היתה בניגוד להליכתו של עשו שעירה, ככתוב שם (בראשית לג, טז): "וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֶשָׂו לְדֶרֶכּוֹ שְׁעֵרָה, וַיַּעֲקֹב נָסַע סִכְתָּהּ וַיָּבֹן לוֹ בַּיִת וַלְמִקְנָהוּ עָשָׂה סִכְתָּה עַל פֶּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם סִכּוֹת".
 20. ולא רק מצוות סוכה ומצוות ארבעת המינים.

אפשר להסביר זאת במספר דרכים. כיוון שעם ישראל אמור היה להיכנס לארץ כבר בשנה הראשונה ליציאת מצרים, ולדעת ה"שם משמואל" (הובא לעיל) הדבר אמור היה לקרות בדיוק בתקופת סוכות, נצטוונו לחוג את חג הסוכות כבר במדבר ולהודות כבר אז לה' על מתנת הארץ, אף שבפועל לא קיבלנוה אלא רק אחרי ארבעים שנה. משל למה הדבר דומה? בתפילה ובברכת המזון אנחנו מודים לקב"ה על הארץ הטובה שהנחילנו, והתודה הזו ניתנה גם לאורך כל שנות הגלות, כאשר הארץ לא היתה בידינו בפועל, אבל היתה לנו שייכות בה. זאת ועוד, לפי דעתו של החתם סופר שהובא לעיל היה כיבוש הארץ בכוח כבר בשבעת הימים הראשונים של יציאת מצרים, כש"שמעו עמים ירגזון, חיל אחז יושבי פלשת... נמגו כל ישרי כנען".²¹ אם כן, היה מקום לחוג את חג הסוכות כבר במדבר באמצעות קרבנות ומקרא קודש, ולאחר הכיבוש בפועל נתווסף גם הפן של סוכה וארבעה מינים.

עוד אפשר לומר שלכל המועדים יש ערך ומעמד בפני עצמם, גם בלי קשר לאירועים שאירעו בהם. אותם אירועים הוסיפו נופך ומשמעות לחגים, אך אין הם הסיבה הבלעדית לקיומם. כל זאת למדנו מדבריו של הרמח"ל בספרו "דרך ה" חלק ד פרק ז :

ואמנם גזרה החכמה העליונה להוסיף לישראל קדוש על קדוש, ונתנה להם ימי קדש מלבד השבת שבהם יקבלו ישראל מדרגות ממדרגות הקדוש, אמנם כולם למטה ממדרגת השבת השפעתו וקדושו....

ואולם מלבד הקידוש הזה הנשער במדרגותיו כפי מדרגת קדושת הימים, יש עוד ענינים פרטיים, מיוחדים לכל זמן מזמנים אלה כפי ענינו, ושורש כולם הוא סדר שסידרה החכמה העליונה, שכל תיקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מהזמנים, בשוב תקופת הזמן ההוא, יאיר עלינו אור מעין האור הראשון, ותחודש תולדת התיקון ההוא במי שקיבלו.

כיבוש וקידוש הארץ בימי עזרא ונחמיה הייתה על ידי סוכות

בספר נחמיה (ח, יז) מסופר על חידוש עשיית הסוכות בירושלים, בשמחה גדולה, ככתוב בתורה, והספר מציין שלא נעשו סוכות כאלו מימי יהושע בן נון :

וַיַּעֲשׂוּ כָל-הַקְּהָל הַשְּׂבִימִים מִן-הַשְּׂבִי סֻכּוֹת וַיֵּשְׁבוּ בְּסֻכּוֹתַי כִּי לֹא-עָשׂוּ מִיָּמַי יִשְׂרָאֵל בֶּן-נֹנָן בֶּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה וְהָיָה שִׂמְחָה גְדוֹלָה מְאֹד:

תמוה מאוד – האמנם לא עשו סוכות בימי דוד, בימי שלמה ובימי שאר המלכים הטובים והצדיקים שהיו בירושלים? כבר תמהה כן הגמרא במסכת ערכין (דף לב ע"ב) :

21. שמות טו, יג-טו.

דכתיב (נחמיה ח'): "ויעשו בני הגולה השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל וגו' ותהי שמחה גדולה מאד", אפשר בא דוד ולא עשו סוכות עד שבא עזרא?

אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע, מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקידשו ערי חומה, אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקידשו ערי חומה; ואומר (דברים ל'): "והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה", מקיש ירושתך לירשת אבותיך, מה ירושת אבותיך בחידוש כל דברים הללו, אף ירושתך בחידוש כל דברים הללו.

לדעת חז"ל, לא היו הסוכות בנחמיה סוכות של מצווה בלבד אלא אות ומופת לשיבת ציון, ואפשר שאף שימשו כקניין וחזקה על הארץ. מבחינה זו לא נעשו סוכות כאלו אלא בימי יהושע בן נון,²² שאז לראשונה קנינו את הארץ בכיבוש, על ידי סוכות של מלחמה.²³

22. עפ"י גמרא זו ניתן להבין את המשך דברי ספר ה"רוקח" שהובאו לעיל, וזה לשונו: "ומה שכתוב בנחמיה: 'כי לא עשו כן מימי ישוע בן נון', ולא אמר מימי משה? לפי שמושה לא כבש רק סיחון ועוג, אבל יהושע לכד וכבש כל הערים". ודבריו תמוהים משתי סיבות: א. הסוכות שעשו בימי משה, לפי דעתו של הרוקח, לא היו סוכות של מצווה אלא של מלחמה, ואם כן אין להן שום קשר לסוכות של נחמיה שהיו סוכות של מצווה, ובדין לא הזכירם הכתוב בנחמיה. ב. הכתוב בנחמיה ציין את הפעם האחרונה שבני ישראל עשו סוכות, והיא היתה בימי יהושע, ואם כן, מה קשה לרוקח שכבר בימי משה עשו סוכות?! והרי תקופת משה קדמה לתקופת יהושע! ברם עפ"י הגמרא הנזכרת שאלתו של הרוקח מובנת, כי אם הסוכות בימי עזרא היו אות ומופת לשיבת ציון ולהחלת הקדושה מחדש בימי בית שני - מדוע לא צוין שהסוכות המקבילות להן בימי בית ראשון היו בימי משה, כי הוא החל בכיבוש הארץ עוד לפני יהושע? על כך השיב הרוקח שעיקר הכיבוש היה על ידי יהושע, וקידוש הארץ החל רק בימיו ולא בימי משה.

23. בעל הרוקח עצמו הסביר על דרך הפשט שבימי נחמיה עשו סוכות גדולות מועטות ורוב תושבי ירושלים ישבו בסוכה אחת, וסוכות כאלו לא היו בישראל מאז יהושע בן נון, שגם אז עם הכניסה לארץ עשו סוכות גדולות מאוד.

המלבי"ם שם ביאר שבכל תקופת בית ראשון לא עשו סוכות בירושלים, כי היא לא התחלקה לשבטים והיה לה דין רשות הרבים, וכדעת הרמ"א (או"ח תרלו) שאין לעשות סוכה ברשות הרבים. אך בימי עזרא, כשקנו את הארץ בחזקה וקדשוה, התנו בית הדין שיעשו סוכות בירושלים ובשאר רשות הרבים.

רבי יוסף חיים (הוא בעל ה"בן איש חי" בספרו "בן יהודע" חלק ה, ירושלים תשכ"ה, עמ' קז) הסביר "שלא עשו אותו בשמחה כדינו, כי דין הסוכות הוא לעשותו בשמחה גדולה דלכך נקרא חג השמחות, והם לא היה להם שמחה שלמה בכל ימיהם מפני שכיני בישי הם האומות שהיו סביבתם". אמנם קצת קשה לומר שבימי עזרא היו ישראל בטוחים בארצם יותר מכפי שהיו בימי דוד ושלמה. [הערת ידידי יואל אליצור: קדמו לרבי יוסף חיים הרי"ד (פירוש נביאים וכתובים לר ישעיה מטארני עמ' רס"ג) ושם ללא הנימוק - מפני השכנים הרעים].

ארץ ישראל בימי בית שני הייתה כמו סוכת שלום ואמונה

נראה להלן שלא זו בלבד שהסוכות בימי עזרא ונחמיה שימשו כמעשה קניין וחזקה על הארץ, אלא הייתה אף חפיפה רעיונית בין ארץ ישראל לסוכות.

בגמרא בערכין (שם) יש הסבר נוסף לכך שמימי יהושע לא נעשו סוכות:

דבעי רחמי על יצר דעבודה זרה ובטליה, ואגין זכותא עליהו כי סוכה. והיינו דקא קפיד קרא עילויה דיהושע, דבכל דוכתא כתיב "יהושע" והכא כתיב (נחמיה ח') "ישוע". בשלמא משה לא בעא רחמי, דלא הוה זכותא דארץ ישראל, אלא יהושע דהוה ליה זכותא דארץ ישראל, אמאי לא ליבעי רחמי.²⁴

רוצה לומר, שהחזרה של הגולים לארץ ישראל ועשיית הסוכות בשמחה גדולה, הייתה תוך כדי מהפך רוחני אדיר וחזרה בתשובה גדולה, עד כדי ביטול יצר עבודה זרה, ככתוב שם בספר נחמיה בהמשך לעשיית הסוכות:

וַיִּקְרָא בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹקִים יוֹם בְּיוֹם מִן הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד הַיּוֹם הָאַחֲרוֹן וַיַּעֲשׂוּ חֹג שִׁבְעַת יָמִים וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצַרְתָּ בְּמִשְׁפָּט:

נחמיה פרק ח, יח

ועוד שם בהמשך (פרק ט):

- א. וּבַיּוֹם עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֲדָשׁ הַזֶּה נֶאֱסְפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצוֹם וּבִשְׂקִים וְאָדְמָה עָלֵיהֶם:
- ב. וַיִּבְדְּלוּ זָרַע יִשְׂרָאֵל מִכָּל בְּנֵי נֶכֶר וַיַּעֲמְדוּ וַיִּתְּנוּ עַל חַטָּאתֵיהֶם וְעוֹנוֹת אֲבֹתֵיהֶם:
- ג. וַיִּקְוֹמוּ עַל עֲמֻדָם וַיִּקְרְאוּ בְּסֵפֶר תּוֹרַת ה' אֱלֹקֵיהֶם רְבַעִית הַיּוֹם וּרְבַעִית מִתְּנֻדִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לַה' אֱלֹקֵיהֶם:
- ד. וַיִּקֶּם עַל מַעְלַת הַלְוִיִּם יְשׁוּעַ וּבְנֵי קַדְמִיאֵל שְׁבַנְיָה בְּנֵי שָׂרְבִיָּה בְּנֵי בְּנַי וַיַּזְעִקוּ בְּקוֹל גָּדוֹל אֵל ה' אֱלֹקֵיהֶם:

ובסיום המעמד ההוא כרתו אמנה ובאו באלה ובשבועה ללכת בתורת ה', ככתוב שם (בפרק י):

- א. וּבְכָל זֹאת אֲנַחְנוּ כְּרַתִּים אֲמֵנָה וְכַתְּבִים וְעַל הַחֲתוּם שָׂרִינוּ לְוִיָּנוּ כְּהִנְיָנוּ...
- ב. וַיִּשְׁאָר הָעָם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם הַשּׁוֹעֲרִים הַמְּשַׁרְרִים הַנְּתִינִים וְכָל הַנִּבְדָּל מֵעַמֵי הָאָרְצוֹת אֵל תּוֹרַת הָאֱלֹקִים נְשִׂיהֶם בְּנִיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם כָּל יוֹדַע מִבֵּין:
- ג. ל. מַחְזִיקִים עַל אֲחֵיהֶם אֲדִירֵיהֶם וּבָאִים בְּאֵלָה וּבִשְׁבוּעָה לְלַכֵּת בְּתוֹרַת הָאֱלֹקִים אֲשֶׁר נִתְּנָה בְּיַד מֹשֶׁה עֶבֶד הָאֱלֹקִים וְלִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֵת כָּל מִצְוֹת ה' אֲדִינֵנוּ וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקָּיו:

²⁴ תרגום: שהתפלל (עזרא) על יצר עבודה זרה וביטלו, וזכות זו הגנה עליהם כמו סוכה, ולכן הקפיד המקרא על יהושע, שבכל מקום כתוב יהושע וכאן כתוב ישוע. משה לא הצליח לבטל את יצר עבודה זרה כי לא הייתה לו הזכות של איי, אולם יהושע שהייתה לו זכות זאת - מדוע הוא לא התפלל על ביטול יצר עזי?

ישיבתם בארץ בימי עזרא ונחמיה, הייתה כמו ישיבה בסוכה, בצל ענני כבוד ואמונה, עם נטישה מוחלטת של עבודה זרה, מה שלא זכו לו באי הארץ בימי יהושע.

על הניגוד שבין סוכה וענני כבוד לבין עבודה זרה, למדנו מדברי הגר"א לשיר השירים א, ד: ²⁵

סוכות הוא זכר להיקף ענני הכבוד שהיה תלוי בבניין המשכן... לפי שכשעשו את העגל נסתלקו העננים ואז לא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן, ומשה ירד ביום הכיפורים, ובמחרת יום הכיפורים "ויקהל משה", וצוה על מלאכת המשכן וזה היה ב"א תשרי, וכתוב (שמות לו, ג) "והם הביאו לפניו עוד נדבה בבקר בבקר" – שני ימים, הרי י"ג בתשרי, ובי"ד בתשרי נטלו כל חכם לב ממשה את הזהב במנין ובמשקל, ובט"ו התחילו לעשות, ואז חזרו ענני הכבוד, ולכך אנו עושין סוכות בט"ז בתשרי.

לפי שני ההסברים בגמרא הנזכרת לעיל, סוכה וארץ ישראל חד הם: "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון".

אפשר שבשבעים שנות גלות בבל לא היו מחויבים בעשיית סוכות

עדיין הכתובים בפרק ח' שבנחמיה תמוהים ודורשים הסבר וביאור. לפי הכתוב שם עולה, שבבוא השבים לארץ נתגלתה להם לפתע מצוות סוכה, ואז החליטו לחדשה ברוב עם ובשמחה גדולה:

וַיִּמְצְאוּ כְּתוּבָה בַּתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' בְּיַד-מֹשֶׁה אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּסֻכּוֹת בְּחָג בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי: וְאֲשֶׁר יִשְׁמְעוּ וְיַעֲבִירוּ קוֹל בְּכָל-עָרֵיהֶם וּבִירוּשָׁלַם לֵאמֹר צֵאוּ הָהָר וְהִבִּיאוּ עִלַי-זֵית וְעִלַי-עֵץ שֶׁמֶן וְעִלַי הָדָס וְעִלַי תְּמָרִים וְעִלַי עֵץ עֵבֶת לַעֲשׂוֹת סֻכּוֹת כְּכַתּוּב: וַיִּצְאוּ הָעָם וַיְבִיאוּ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם סֻכּוֹת אִישׁ-עַל-גֻּגּוֹ וּבְחִצְרֹתֵיהֶם וּבְחִצְרוֹת בַּיִת הָאֱלֹקִים וּבְרְחוֹב שַׁעַר הַמַּיִם וּבְרְחוֹב שַׁעַר אֶפְרַיִם: וַיַּעֲשׂוּ כָל-הַקְּהָל הַשְּׂבִיִּים מִן-הַשְּׂבִי סֻכּוֹת וַיֵּשְׁבוּ בְּסֻכּוֹת כִּי לֹא-עָשׂוּ מִיָּמֵי יִשׁוּעַ בֶּן-נּוּן בֶּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַתְּהִי שִׂמְחָה גְדוֹלָה מְאֹד:

(נחמיה ח, יד-יז)

כיצד קרה הדבר שהעולים לירושלים לא ידעו על מצוות סוכה? וכי בכל תקופת בית ראשון ובכל שנות גלות בבל לא עשו סוכות?! הרי בבבל היו החרש והמסגר, ממשיכי מסורת תורה שבעל פה, שעסקו כל הזמן בתורה והנחו את ישראל בדרך התורה והמצווה! ²⁶

25. חמש מגילות עם פירוש הגר"א, הוצאת הרב פ' מרדכי, ירושלים תשמ"ז עמ' 10.

26. אכן דעת הרמב"ן היא (במדבר פרק ט"ו) שהיו תקופות בישראל ששכחו את כל התורה כולה:

רבי יהודה הלוי מתייחס לענין זה בספרו "הכוזרי"²⁷ וכך הוא כותב:

וכן לא כתב מדברי עזרא ונחמיה אלא המפורסם בהמון, והיה יום עשות הסוכה יום מפורסם, במה שחרדו העם ועלו להרים בעבור, עלי זית ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות. ומה שאמר זימצא כתוב, רצה לומר ששמעו עם הארץ וההמון וחרדו לעשות הסוכות, אבל היחידים לא אבדה מהם מצוה קלה, כל שכן גדולה, וכיוון הכתוב להגדיל העניין ההוא.

לפי דעתו של רבי יהודה הלוי היה פער גדול, בכל תקופת בית ראשון, בין הציבור הרחב שלא ידע את התורה הפשוטה ואף לא קיים את מצוותיה לבין היחידים שלא אבדה מהם מצווה קטנה או גדולה, והדברים בנחמיה מתייחסים לצבור הרחב.²⁸ עוד נראה לי ליישב את הכתוב בנחמיה בדרך נוספת. אפשר שבשבעים שנות גלות בבל לא נתחייבו ישראל במצוות סוכה ובארבעה מינים. וכל כך למה? כי כפי שכבר כתבנו לעיל, שמצוות סוכה היא זכר לכיבוש הארץ. ומאחר שגלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ושמים ביתנו, בטלה קדושת ארץ ישראל, כדברי הרמב"ם:²⁹

אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות, אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים. וכיון שנלקחה הארץ מידיהם, בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית, שהרי אינה מן ארץ ישראל. וכיון שעלה עזרא וקדשה, לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה, הוא מקודש היום, ואע"פ שנלקח הארץ ממנו. וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה.³⁰

ומאחר שבטלה קדושת הארץ, עד כדי כך "שאינה מארץ ישראל", בטלה גם מצוות סוכה שהייתה זכר לכיבוש הארץ. כי למה לקיים מצוות סוכה, אם הסיבה למצווה אינה קיימת עוד?³¹

ברם, עולי בבל קידשו את הארץ מחדש והחזירו את עטרת מצוות סוכה ליושנה, עד שמצוות סוכה הפכה לסמל ולדגל של השיבה לארץ ושל חזרת הקדושה לארץ ישראל. על כן העלה הכתוב על נס את קיום מצוות הסוכות ברוב עם ובשמחה

²⁷ "או שישכחו את התורה, וכבר אירע לנו כן בעונותינו (כי) בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם ששכחו רוב העם התורה והמצוות לגמרי, וכאשר בא בספר עזרא באנשי בית שני".

²⁸ תל אביב, תשל"ג, מאמר שלישי סג.

²⁹ ועיין בספר "על המועדים" לרב מ.צ. גרוזמן, ירושלים, תשנ"ד, שער שלישי פרק ב.

³⁰ הלכות בית הבחירה פרק ו הלכה טז.

³¹ עיין רמב"ם הלכות תרומות פ"א ה"ה.

³² הערת הרב אביגדר נבצל: "קדושת ארץ ישראל לענין ערלה ורבעי וכלאים וחדש לא בטלה, וכן לא בטל הלאו 'לא תחנס'. ואף אילו בטלה קדושת הארץ אין אנו יכולים להחליט בעצמנו שזה פוטר מסוכה".

גדולה. ומאז ועד היום מצווה זו שרירה וקיימת, כי קדושת עזרה שרירה וקיימת ולא בטלה מעולם.

סיכום

ראינו שיש זיקה עמוקה וברורה מאוד בין חג הסוכות בכלל, ומצוות סוכה וארבעת המינים בפרט, לבין כיבוש הארץ, ירושתה, קניינה, קדושתה וישיבתה.